

Світлана Диха,
завідувачка відділу зберігання фондів
наукової бібліотеки
Хмельницького національного університету

Російсько-українська війна в сучасній українській літературі

(на допомогу бібліотекареві у проведенні інформаційного огляду)

***Анотація.** Стаття присвячена дослідженню теми російсько-української війни в сучасній українській літературі. Проаналізовано, зокрема, твори з фонду наукової бібліотеки Хмельницького національного університету, в яких висвітлено події, які відбувалися під час війни, героїзм українських військових, внутрішні переживання персонажів, а також вплив війни на суспільство і особистість. Матеріали статті будуть корисними для бібліотекарів, які організують інформаційні огляди та усіх, хто цікавиться сучасною літературою.*

***Ключові слова:** російсько-українська війна, українські письменники, художня література, сучасна українська мемуаристика, національна свідомість, патріотизм, бібліотека.*

У лютому 2025 року виповнюється 11 років від початку збройної російської агресії проти України та три роки від початку повномасштабного вторгнення. Ця трагічна сторінка в історії нашої країни знайшла своє відображення у творчості багатьох українських літераторів. Здається, що можуть письменники під час війни, коли слова втрачають сенс, а метафори мертві? Збирати свідчення про воєнні злочини РФ та документувати жорстоку історію, що розгортається на наших очах, віршувати страшні воєнні емоції, а ще воювати зі зброєю в руках, волонтерити, лікувати розбиті серця... Як і багатьом

українцям, письменникам довелося вчитися виживати під окупацією, втікати з-під обстрілів, ставати вимушеними переселенцями й біженцями. Їхні твори про війну – це не тільки тексти про героїзм і зраду, любов і ненависть, страждання та радість тощо, це, насамперед, намагання усвідомити себе як націю, знайти точки опори для себе, близьких та рідних, донести до людей правдиві історії.

Чи не найперший в Україні, справжній військовий бойовик, заснований на реальних подіях, створений **Сергієм Дзюбою** та **Артемієм Кірсановим**. Його назва — «**Позивний «Бандерас»**» (2018 р.). У зоні АТО у вересні 2014 року за «наводкою» диверсанта скоєно теракт — сепаратисти знищили маршрутку, загинуло дванадцятьоро дорослих і дитина. Стає відомо, що інформатор ворога — службовець української армії, водночас шляхом радіоперехоплення з'ясовується, що в цьому регіоні чекають на прибуття полковника російського ГРУ. Розпочинається операція зі знешкодження диверсанта, здійснення якої доручають групі контррозвідників на чолі з капітаном Антоном Саєнком. На основі книги Сергія Дзюби та Артемія Кірсанова знято військову кінодраму, міжнародна прем'єра якої відбулася в Торонто.

Автор книги «**Філософія АТО: українські етюди оповідання**» (2017 р.) **Григорій Дорожко** прожив на Донбасі понад п'ятдесят років. І навіть тепер, переїхавши до столиці, він часто навідується туди, хвилюючись за долю своїх земляків. «**Філософія АТО: українські етюди оповідання**» — його спроба на історіях простих людей розібратися, чому так сталося і що відбувається зараз. Але головними у творах автора є люди, його брати-українці, які на собі відчули трагедію цього часу.

Багато книг про війну в Україні написані учасниками бойових дій, очевидцями, які на власні очі бачили весь жах того, що відбувалося. Зокрема, у своїй книзі журналіст **Станіслав Асєєв** «Світлий Шлях: історія одного концтабору» (2020 р.) розповідає про те, як 28 місяців був бранцем концтабору терористів ДНР. В'язниця, де застосовують моторошні тортури, діє в окупованій сучасній Україні. За тюремним парканом немає жодних законів, тут зовсім інше життя: у приниженні, страху й непевності, з ранами та слідами опіків на тілі, з болем від переламаних кісток і часто — від зламаної волі й свідомості. Тут головне завдання — вижити, коли жити вже не хочеться й від тебе майже нічого не залежить, зберегти здоровий глузд, коли вже близький до божевілля, залишитися людиною в нелюдських умовах, де віра, прощення, ненависть і навіть погляд між катом і жертвою набувають інших сенсів. Щоб вижити в пеклі концтабору, журналіст Станіслав Асєєв написав цю книжку — відверту, емоційну, глибоку, в якій питань більше, ніж відповідей, бо життя людей після звільнення з полону назавжди розділилося на «до» і «після».

Багато книг написані про одну із найтрагічніших сторінок російсько-української війни — Іловайську трагедію. **Ігор Михайлишин**, автор книги «Танець смерті. Щоденник добровольця батальйону «Донбас»» (2019 р.) — доброволець, піаніст, юрист. Музикант-аматор грав на Майдані у грудні 2013

року. До лав добровольчого батальйону «Донбас» потрапив у червні 2014 року. Узяв позивний «Піаніст». У серпні 2014 року опинився в гущі Іловайського котла у протистоянні зі збройними силами РФ. Після вимушеної капітуляції провів 119 днів у полоні. Згодом повернувся на фронт у складі батальйону «Донбас-Україна» ЗСУ.

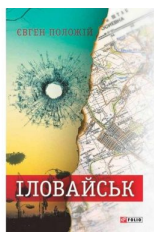
Про мужність, неймовірний героїзм і людяність українських солдат і офіцерів, бійців добровольчих батальйонів, батальйонів тероборони, всіх тих, хто опинився в кінці серпня 2014 року в «Іловайському котлі» книга **Євгена Положія «Іловайськ»** (2015 р.). Це чесна книга про війну, про те, як серед крові, вогню та заліза люди залишаються людьми. Автор записав історії близька сотні учасників Іловайської трагедії; книга побудована на реальних подіях.

Дивом вийшов з Іловайського «котла» головний герой роману тернопільської письменниці **Ніни Фіалко «Обірвана струна»** (2016 р.). Михайло Гончарук — учасник Майдану, Революції Гідності, згодом — борець добровольчого батальйону. Роздуми головного героя щодо його місії на Землі стають важливою темою твору, що спонукає читача до власних рефлексій про своє життєве призначення. Усі три частини книги, об'єднані мотивом обірваної струни, створюють глибоку симфонію життя важкого періоду в історії України.

Авторка книги **«Оголений нерв»** (2015 р.) **Світлана Талан**, опинившись в окупованому місті, занотовувала все, що чула та бачила, писала про те, що відчувала. В її романі у кожного героя є прототипи. Це погляд на події звичайної мешканки міста, сусідів, знайомих і просто побачене та почуте. Письменниця все виклала у хронологічному порядку, без прикрас, оголила правду, а вона, як відомо, не завжди солодка.

Світлана Талан розпочала свою інформаційну війну, два роки висвітлюючи життя по обидва боки розмежування у літературно-мистецькому, публіцистичному і науково-популярному журналі «Бористен». По кілька разів на місяць

їздила на фронт до наших захисників, підтримуючи їх. Коли дізналася, що у Сєвєродонецьку є бійці, які вийшли живими з Іловайського котла, зустрілася з ними, щоб дізнатися правду, яку вони самі бачили. Так з'явилося продовження роману під назвою **«Повернутися дощем»** (2016 р.). «Повернутися дощем» — це захоплива і тривожна книга, яка продовжує історію героїв роману «Оголений нерв». Це вражаюча подорож у зону бойових дій на сході України, де переплітаються трагічні події війни та особисті драми кожного героя.

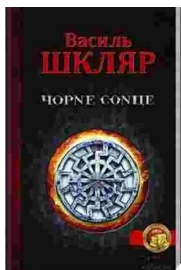

Численні зустрічі з військовими, їхні розповіді спонукали письменницю до написання ще кількох романів у жанрі «реальні історії» – **«Ракурс»** (2017 р.), **«Матусин оберіг»** (2018 р.), дилогії **«Де живе свобода»** (2020 р.). Деякі з її книг були визнані так званою ЛНР екстремістською літературою, що підлягає знищенню.

До топ-7 у номінації «Красне письменство. Жанрова література» за результатами Всеукраїнського рейтингу «Книжка року 2015» увійшла книга української письменниці **Галини Вдовиченко «Маріупольський процес»** (2015 р.). Боєць 3-ого батальйону територіальної оборони «Воля» Олександр Лопачук написав про цей твір: «Таке враження, що автору цього роману хтось надиктував про ті події на Сході. Той, хто усе це бачив і пережив». Роман не тільки розповідає про війну та українців на війні, але й вселяє впевненість, що страждання минуть, а українці та Україна залишаться на своїй Богом даній землі.

Трагічним подіям на сході України присвячена книга **Василя Шкляра «Чорне сонце»** (2016 р.). Чому автор дав книзі таку назву? Саме тому, що Чорне Сонце — це наш давній сакральний знак, який давав людям нове джерело енергії, аби вони вистояли в годину найтяжчих випробувань. Цей знак забезпечував тісний зв'язок із предками, отже, додавав особливу силу та витривалість. Саме цей знак став однією з частин емблеми братів Азовських, як письменник називає воїнів «Азова». Головний герой твору, двадцятивосьмирічний юнак, прагне нової долі для своєї країни і намагається робити все для цього, навіть ризикуючи власним життям. Це глибока, сповнена смутку, болю й надії оповідь хлопця, якого честь і сумління змусили взяти до рук зброю.

Авторка роману **«Доця»** (2019 р.) є волонтерка під псевдонімом **Тамара Горіха Зерня**. Цьому твору українська письменниця Оксана Забужко дала високу оцінку, назвавши його «найкращою книгою про війну». Події роману розгортаються навесні-влітку 2014 року в Донецьку. «Доця» є документальною книгою настільки, наскільки це можливо для художнього твору. Кожен діалог чи епізод відбувся у реальному житті, хай навіть не в тому місці й не в той час... Роман був відзначений кількома літературними преміями, і найвищою нагородою стала Шевченківська премія 2022 року в номінації «Література».

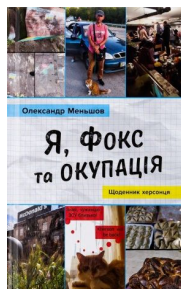
Твори на воєнну тематику не просто дозволяють переосмислити жахливі події, але й навчитися цінувати мир

тоді, коли він є. Моторошно усвідомлювати, що й для України війна стала частиною сьогодення. Одного разу, прокинувшись, ти бачиш за вікном вогонь. Ти його не розпалював. Але гасити його доведеться й тобі... Січень 2015 року. Донбас... Про страшні події на сході України йдеться і у книзі **Сергія Жадана «Інтернат»** (2017 р.).

Російсько-українська війна відображена також в сучасній українській мемуаристиці і щоденниках. Це доволі складний для сприйняття жанр, проте це та література, яка показує незламність духу українців і засвідчує російські воєнні злочини. Книга **Олександра Меньшова «Я, Фокс та окупація. Щоденник херсонця»** (2023 р.) — це піврічний життєпис його родини (та і міста загалом) з дня, коли рашисти зайшли у Херсон. У щоденнику автора показано, як за ці шість місяців змінилося життя містян під окупацією. На сторінках щоденника переплелися особисті думки автора, розповіді його рідних та знайомих, ставлення найрізноманітніших людей до «асвабадітелів», екскурси в минуле міста, проза і поезія, плани і сумніви, смуток і радощі... Коли над дітьми Олександра нависла загроза примусового навчання за російською програмою (і, звісно, наративами), родина наважилася виїхати з Херсона до вільної України. Шість днів вони вимушені були простояти у черзі і пройти двадцять п'ять ворожих блокпостів. І якою б не була радість від того, що ця пригода вже в минулому, письменник не втрачає надії повернутися у рідне мирне місто, тож вступив до лав ЗСУ, щоб наблизити цей день.

Книга **«У вогняному кільці. Оборона Луганського аеропорту»** (2018 р.) авторів **Юрій Руденка, Анастасії Воронової, Сергія Глотова** — результат першої в Україні спроби зібрати та проаналізувати свідчення безпосередніх учасників однієї з найгероїчніших і найтрагічніших операцій початку російсько-української війни, що досі лишається маловідомою для більшості українців. У документальній хроніці описуються події, пов'язані з обороною міжнародного

аеропорту «Луганськ» та прилеглих населених пунктів (квітень — початок вересня 2014 року), а також події, що передували окупації Луганська (зима — весна 2013—2014 років). Команда волонтерів збирала спогади понад 140 учасників та очевидців тих подій — військових, волонтерів, місцевих мешканців, працівників міліції та аеропорту, медиків, а також унікальні фотографії та картосхеми, що ілюструють військові операції, які відбувалися навколо летовища. Книга містить коментарі військових дослідників, офіцерів та експертів із аналізом основних подій, а також перелік загиблих українських бійців із різних підрозділів.

У книзі **Володимира Горбуліна і Валентина Бадрака** «Над прірвою 200 днів російської війни» (2023 р.) автори намагаються дати відповіді на ключові питання. Як стала можливою така масштабна війна з безпрецедентними за розмахом жакливими руйнуваннями міст, масовими вбивствами, зв'язними катуваннями і гвалтуваннями цивільних беззбройних людей? Як Україна спромоглася встояти проти російської навали й не впала за три дні, як очікували самі окупанти і навіть спецслужби західних країн? Чому «друга армія світу» зазнала в Україні низки поразок та була змушена тікати з Київщини, Чернігівщини, Сумщини, Харківщини та частково з інших ділянок фронту й за п'ять місяців неперервних штурмів не досягла оголошених цілей? Як діяти, щоб надійно захиститися від російської агресії в майбутньому? Який може бути новий

безпековий порядок у світі після завершення російсько-української війни, що виявилася вододілом розвитку сучасної цивілізації?

У 2022 році вийшла у світ антологія, до створення якої долучилося 16 журналістів, які з місця подій, із ризиком для життя розповіли про жахіття війни в Україні та специфіку своєї роботи. В антології зібрано фрагменти щоденників, есеї (зокрема, Соні Кошкіної, Олексія Мацуки, Олександра Мартиненка, Ірини Баглай, Андрія Цаплійенка та ін.), вірші сучасних українських письменників, серед яких Ліна Костенко, Юрій Андрухович та Софія Андрухович, Сергій Жадан, Любко Дереш, Юрій Винничук, Лариса Денисенко, Олександр Ірванець та багато інших. Загалом до антології увійшли твори 42 авторів.

Вичерпно аналізує повномасштабне вторгнення Росії, його витоки, перебіг та можливі результати український та американський історик **Сергій Плохій** у своїй книзі **«Російсько-українська війна. Повернення історії»** (2023 р.). На сторінках книги розкривається історичний контекст конфлікту, аналізуються не лише політичні та військові події, але й культурні, економічні та ідеологічні фактори, що спричинили ескалацію. Автор показує, як Росія використовувала історичні міфи та національні стереотипи для виправдання своїх дій, і як Україна, опинившись на межі існування, виступила проти імперіалістичних амбіцій Кремля. Книга **«Російсько-українська війна. Повернення історії»** не лише інформує про події, а й пропонує глибокий аналіз, що дозволяє читачеві сформуванати власну думку про причини та наслідки російсько-української війни.

Історик та політолог **Євген Магда** у своїй книзі **«Гібридна війна: вижити і перемогти»** (2015-2022 рр.) розповідає про різні аспекти гібридної війни, називає причини, через які Україна стала жертвою російської агресії. Автор аналізує причини і пропонує рецепт перемоги у протистоянні найбільшій державі світу.

Під час війни слова втрачають свій звичний сенс і набувають нового. Українська воєнна література — це ствердження єдності нашого народу, його незламного духу в боротьбі за свободу і світле майбутнє. Українські автори використовують різні жанри і стилі, щоб розповісти про події війни: від художніх романів і поезій до документальних нарисів та публіцистики. У їхніх творах війна постає не лише як масштабна трагедія, але й як особистий досвід кожного, хто втратив рідних і близьких, залишився без домівки, на чюю долю припали випробування, які назавжди змінили життя, але водночас загартували волю.. Отже, тема війни в Україні вже знайшла відображення у творчості багатьох сучасних українських письменників, істориків, журналістів, та її масштабне осмислення ще попереду.

P.S. Придбання та популяризація бібліотечними установами книг про російсько-українську війну є одним із напрямів підтримки культурної пам'яті та формування громадянської позиції в суспільстві. Крім того, бібліотеки, як суспільні інформаційні осередки, є місцями доступу до правдивих, документально підтверджених фактів, що особливо важливо в умовах інформаційної війни. Така література не тільки слугує доказом історичної правди, але й сприяє протистоянню будь-яким спробам перекручення фактів чи маніпуляцій.

ЧИТАЙМО, МИ МАЄМО ЗНАТИ І ПАМ'ЯТАТИ!